

Г. ГРЕБЕНЬКОВ,
доктор філософських наук,
професор,
академік Петровської академії наук
та мистецтв
(м. Санкт-Петербург, Російська
Федерація)

М. ПАЛІЙ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка)

Є. НАЗИМКО,
науковий співробітник
(Донецький юридичний інститут Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка)

ПЕНАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ключові слова: протидія злочинності, пенальна політика, ціннісний вимір.

Прямуювання України до демократичної, правової держави, її взаємодія із суспільством, вплив на формування складної та різнобарвної гами суспільних відносин неможливі без проведення чітко визначеної, обґрунтованої державної політики. Важливе місце у вирішенні цих питань відводиться правовій політиці, яка на основі глибокого вивчення соціальних і правових закономірностей повинна сприяти створенню позитивного права, дійового механізму правового регулювання відносин в різних сферах суспільного життя, в тому числі й в сфері протидії злочинності.

Коли мова йде про комплексну протидію злочинності та забезпечення зниження її рівня, переважно постає питання

не тільки про правову політику держави в сфері протидії злочинності як систему праксеологічних дій, а й у теоретичному розумінні її основних категорій. Традиційно таку політику розподіляють на напрями за галузевою ознакою (кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий та кримінологічний напрями) [15, 13]. Проте в умовах гуманізації законодавства взагалі та кримінального законодавства зокрема постає необхідність в розробці концептуально інших методологічних підходів до пізнання такого феномену як првова політика держави в сфері протидії злочинності.

Перше питання, за законом діалектичного протиріччя, має полягати у виборі

протилежних підходів [12, 296], які існують у правовому регулюванні, а саме — репресивний або нерепресивний. Перший, на нашу думку, ґрунтується на кримінальному покаранні, оскільки уявляється неправильним термін «репресія» вжити стосовно заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного та медичного характеру з огляду на те, що слово «репресія» (від лат. *repressio*) означає каральний захід, покарання [11, 441]. Тому ми вважаємо, що правова політика держави в сфері протидії злочинності може вимірюватися за ознакою методу правового регулювання крізь призму пенального та непенального підходів. Це надасть можливість, в свою чергу, відокремлювати репресивні заходи правового характеру та нерепресивні, визначати послаблення та посилення в ній репресивних заходів для розміцнення гуманістичних та негуманістичних тенденцій в правовій політиці держави.

До непенального виміру правової політики держави у сфері протидії злочинності доцільно віднести всі засоби правового регулювання, які безпосередньо не пов'язані з кримінальним покаранням. Тобто все, що пов'язано з протидією злочинності нормами цивільного та адміністративного законодавства, кримінально-правовими інститутами обставин, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Конкретний напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності знаходить відображення у відповідному базовому нормативно-правовому акті (Кримінальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс, закони та програми щодо протидії злочинності) та практиці його застосування. Виділення ж пенального та непенального вимірів правової політики держави у сфері протидії злочинності надає змогу дослідити напрями цієї політики, їх специфіку через відмінні ціннісні категорії, що дозволить вийти на продуктивний, на нашу думку, рівень пізнання та вдосконалення аналізованого феномену.

Для вдосконалення методологічних підходів та внесення ясності до понятійного апарату в справі протидії злочинності у цій статті ми спробуємо з'ясувати сутність та охарактеризувати пенальний вимір правової політики держави у сфері протидії злочинності.

Розгляд напряму правової політики держави у сфері протидії злочинності, пов'язаного з реалізацією різних видів покарання, уявляється актуальним, оскільки, як зауважує О. Костенко, покарання стає предметом усе пильнішої уваги вчених і практиків, що беруть участь у розробленні сучасної правової політики у сфері протидії злочинності. Це зумовлено, зокрема, необхідністю віднайдення нових ресурсів у протидії злочинності. Актуальність проблематики покарання для України, крім того, зумовлена реформуванням системи протидії злочинності відповідно до принципів правової держави [5, 264].

Незважаючи на те, що проблеми правової політики держави в сфері протидії злочинності досліджувалися такими вченими, як П. Андрушко, М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов, В. Голіна, В. Гришук, О. Джу́жа, А. Закалюк, О. Кальман, М. Коржанський, О. Костенко, О. Литвак, В. Маляренко, М. Мельник, В. Навроцький, В. Сташис, В. Тацій, В. Трубніков, В. Філонов, П. Фріс, О. Фролова, М. Хавронюк та іншими, питання визначення напрямів цієї політики та встановлення оптимального їх співвідношення для ефективною протидії злочинності не знайшли свого остаточного розв'язання. Звичайно, що і запропонована стаття не може залишити обрану тематику без дискусії, але має на меті визначення одного з інтегруючих вимірів правової політики держави в сфері протидії злочинності, який потребує виокремлення з огляду на забезпечення системної, гуманної і, головне, — ефективною протидії злочинності.

Одразу ж необхідно визначитися з основними категоріями правової політики держави, що застосовуються у справі протидії злочинності. Бо будь-яке явище во-

лодіє своєю, особливою сутністю, яка в першу чергу повинна знайти свій прояв у його понятті. А серед переліку визначень напрямів правової політики держави у сфері протидії злочинності має бути виділене те головне, що складає сутність даного явища, його найбільш важливі, характерні ознаки, які визначатимуть зміст його існування, соціальне призначення та роль у житті суспільства.

Існують різні визначення політики, а сам термін «політика» є одним з найбільш неоднозначних. Попри все розмаїття підходів до визначення політики, які мали місце в історії політологічної думки, їх можна, узагальнюючи, звести до двох основних. Перший — це розуміння політики як зіткнення та протиборства великих груп людей, соціальних спільностей прагнення до панування одних над іншими, намагання мати перевагу у здійсненні інтересів. Другий — це спроби вбачати у політиці засіб узгодження інтересів різних соціальних груп, підпорядкування їх спільному началу, досягненню загальнозначущих цілей [9, 28].

Політика — процес розроблення стратегічного курсу суспільства, основних напрямів розвитку державної влади, а також способів реалізації її цілей і завдань; система цілеспрямованих заходів, які мають за мету розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни [10, 6—7].

Держава регулює всі сфери життєдіяльності суспільства, а оскільки ці сфери є досить тісно взаємопов'язаними одна з одною, то і політика, що їх регулює, є єдиною (являє собою одне ціле). Оскільки політика тісно пов'язана з різними сферами суспільного життя і може бути структурована відповідно до класифікації об'єктів її регулювання, то в цій ситуації доцільно говорити про окремі напрями державної політики [7, 9]. Там, де держава використовує можливості права в регулюванні суспільних відносин, виникає явище право-

вої політики. Як справедливо вказують М. Панов та Л. Герасіна, зміст правової політики об'єктивно обумовлений волею народу (громадянського суспільства), фактично опосередковується його повноважним інституційним представником — державою. Це зумовлено тим, що переважна частина внутрішньої і зовнішньої політики держави регулюється за допомогою права, законотворчого процесу, винесенням політико-правових рішень, втілюється у нормативні форми і спирається на міжнародно-правові принципи [8, 36].

Під правовою політикою прийнято розуміти сукупність правових ідей, установок, принципів, цілей, завдань, пріоритетів, а також правових засобів, спрямованих на забезпечення оптимального рівня розвитку і функціонування суспільних відносин. Відмінною рисою правової політики є те, що вона заснована на праві та знаходить своє вираження в прийнятті державою відповідних нормативних актів і здійсненні на їх основі правозастосовної діяльності [16, 15].

Складовою правової політики є правова політика держави у сфері протидії злочинності. Як слушно зазначає П. Фріс, правова політика держави у сфері протидії злочинності являє собою вироблену державою стратегію, основні концепції, напрями, цілі й засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також і реалізацію заходів, спрямованих на запобігання злочинам [14, 13]. Ніяк не заперечуючи наведеного визначення та відповідного розподілу, ми пропонуємо також розглядати запропоновані напрями у двох вимірах — пенальному та непенальному.

Представники західної соціологічної школи права Ф. Ліст, Е. Феррі, а також російські вчені І. Фойницький, С. Познишев вважали, що наука кримінального права об'єднує кримінальне право у вузькому розумінні (кримінальна догматика), кримінологію злочинів і кримінальну полі-

тику (розробка заходів боротьби зі злочинністю). Деякі представники цієї школи вважали, що до її складу входить також і *пеналогія (наука щодо виконання покарань)* [13, 250].

А. Естрін стверджував, що основними питаннями кримінальної політики є питання про цілі кримінальної репресії, про критерії та методи визначення роду і мети репресії для кожного конкретного засудженого (ув'язненого) [17, 3]. О. Литвак під кримінальною політикою пропонує розуміти співвідношення між законодавством, каральними, адміністративно-організаційними та кримінологічно-попереджувальними заходами з урахуванням економічної та соціальної ситуації [6, 18].

Як бачимо, так чи інакше, але дослідники правової політики у сфері протидії злочинності виділяють пенальну політику держави. Тільки П. Фріс говорить про кримінально-виконавчий напрям правової політики у сфері протидії злочинності, І. Фойницький — про пеналогію (науку щодо виконання покарань), А. Естрін — про кримінальну політику взагалі, О.М. Литвак — про каральні заходи.

Наведені визначення, з одного боку, говорять про відсутність єдності у розумінні сутності та проявів аналізованого феномену, а з іншого — свідчать про різну ступінь констатації певного явища, яке існує, але не визначено на понятійному та категоріальному рівні.

Вважаємо, що можливо визначити такий вимір правової політики держави у сфері протидії злочинності, який цілісно, у сукупності відображає весь комплекс проблем визначення, призначення, реалізації та ефективності кримінального покарання. Чому це можливо?

Слово «пенальний» (від лат. *poena*) розуміється як караний, кримінально-караний; той, що перебуває у невідгданому положенні, під страхом покарання [1, 728]. А пеналогія — це наука про покарання та засоби кримінально-правового впливу, системне вивчення покарань [3, 714].

Мета пенальної політики знаходить своє відображення в ч. 2 ст. 50 КК України. Але ми наполягаємо на тому, що положення, які закріплені в ч. 2 ст. 50 КК України, визначають мету лише в галузі кримінально-виконавчої політики, тобто політики в сфері виконання покарань, про що зауважують деякі вчені [4, 210]. Хоча очевидним є той факт, що в обсяг кримінально-виконавчої політики входить весь комплекс проблем, пов'язаних із застосуванням до засуджених та відбуванням ними усіх без винятку покарань, що передбачені в КК України. Проте поза сферою кримінально-виконавчої політики залишаються проблеми законодавчого визначення та практики призначення виду та розміру покарання, а також питання загальної превенції, які з метою забезпечення комплексного підходу уявляється доцільним розглядати в рамках єдиного виміру правової політики держави в сфері протидії злочинності. В цьому контексті ч. 2 ст. 50 КК України обумовлює розвиток ще й специфічних кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінологічних положень, пов'язаних з покаранням за злочин. Тобто застосування у категоріальному апараті політики держави у сфері протидії злочинності поняття «вимір» дозволяє, з одного боку, розкрити двобічну природу аналізованого явища, а з іншого — визначити ціннісну (аксеологічну) складову аналізованого феномену та відійти від домінуючих за радянських часів і впливових сьогодні догматичних підходів до вивчення правової реальності.

Підсумовуючи зазначене вважаємо, що пенальний вимір політики держави у сфері боротьби зі злочинністю втілює в собі чотири галузі (кримінально-правову, кримінально-виконавчу, кримінально-процесуальну, кримінологічну) та комплексно забезпечує досягнення мети покарання, підвищення його ефективності. У контексті пенального виміру перед кожним напрямом політики у сфері протидії злочинності стоїть конкретне завдання, що охоплює певну «ділянку» існування інституту покарання:

кримінально-правовий напрям розкриває загальну мету покарання, визначає межі, порядок та умови призначення покарання, визначає підстави звільнення від покарання та його відбування;

кримінально-виконавчий напрям встановлює шляхи досягнення мети покарання, передбачає основні засоби виправного впливу на засуджених, порядок і умови відбування тих чи інших видів покарань, порядок звільнення від відбування покарання, тобто деталізує положення кримінально-правової сфери в питанні виконання покарання;

кримінально-процесуальний напрям визначає ряд положень з призначення справедливого та індивідуального покарання і процесуальні гарантії прав засуджених;

кримінологічний напрям забезпечує загальну превенцію, запобігання вчиненню злочинів особами, що відбувають чи відбули покарання, формуванню кримінальної субкультури тощо.

Ось чому інтегруючий інтерес — мета покарання та підвищення його ефективності — поєднує в собі елементи кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального та кримінологічного напрямів правової по-

літики держави у сфері протидії злочинності та утворює єдине системне політико-правове явище — пенальну політику держави, яка, в свою чергу, є виміром політики держави у сфері протидії злочинності.

Виходячи з наведеного, можна дійти висновку, що пенальна політика держави — це ціннісний вимір правової політики держави у сфері протидії злочинності, який має своїм предметом мету, оптимальні вид і розмір покарання за злочин, розробляє положення щодо призначення та звільнення від покарання та його відбування, формує засоби протидіючого впливу на злочинність під час реалізації покарання та знаходить своє відображення в нормах кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального й кримінологічного законодавства і практиці їх застосування.

Перспективи подальших досліджень пенальної політики держави, на нашу думку, полягають у дослідженні пріоритетів, тенденцій та напрямів її розвитку, процесів взаємодії усіх її галузей та їх елементів, вивченні проблем доцільності того чи іншого покарання, визначення й встановлення його адекватності та ефективності за вчинення злочину тощо.

Список літератури:

1. *Англо-русский словарь* [отв. редактор Е.Б. Черкасская]. — М., 1963. — 1192 с.
2. *Борисов В.І.* Кримінально-правова політика та питання соціальної обумовленості Закону про кримінальну відповідальність / В.І. Борисов // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми [Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17—18 листопада 2006 року]. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
3. *Великий тлумачний словник української мови* / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусик]. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
4. *Кондратішина В.В.* Кримінально-виконавча політика як елемент загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю / В.В. Кондратішина // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми [Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17—18 листопада 2006 року]. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
5. *Костенко О.М.* Культура і закон — у протидії злу: монографія. — К.: Атіка, 2008. — 352 с.
6. *Литвак О.М.* Держава і злочинність: монографія. — К.: Атіка, 2004. — 304 с.

7. Павленко Т.А. Щодо визначення поняття кримінальної політики держави // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми [Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17—18 листопада 2006 року]. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
8. Панов М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / М. Панов, Л. Герасіна // Право України. — 2001. — № 8.
9. Політологія: підручник / І.С. Дубко, К.М. Левківський, В.П. Андрущенко [та ін.]; за заг. ред. І.С. Дубка, К.М. Левківського. — К.: Вища шк., 1998. — 415 с.
10. Скрипнюк О. Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. — 2004. — № 4(39).
11. Словарь иностранных слов [18-е изд., стер.]. — М.: Рус. яз., 1989. — 624 с.
12. Спиркин А.Г. Основы философии [учебное пособие] / А.Г. Спиркин. — М.: Политиздат, 1988. — 591 с.
13. Фойницькій І.Я. Ученіє о наказаніи въ связи съ тюрьмоведенієм / І.Я. Фойницькій. — СПб, 1889. — 369 с.
14. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика у системі правової політики у сфері боротьби зі злочинністю / П.Л. Фріс // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми [Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17—18 листопада 2006 року]. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
15. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми [монографія] / П.Л. Фріс. — К.: Атіка, 2005. — 332 с.
16. Шемшученко Ю.С. Конституція України і права людини / Ю.С. Шемшученко // Право України. — 2001. — № 8.
17. Эстрин А.Я. Эволюция советской уголовной политики / А.Я. Эстрин // Основы и задачи советской уголовной политики. — Л., 1929. — 184 с.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается современное состояние теоретического исследования правовой политики государства в сфере противодействия преступности. Делается попытка теоретического обоснования пенального измерения указанной политики. Определяются перспективы дальнейших исследований в этой сфере.

SUMMARY

The modern state of theoretical research of legal policy of the state in the field of counteraction of criminality is examined in the article. It is given a shot theoretical ground penal measuring of the noted policy. The prospects of subsequent researches in the noted sphere are marked.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики

Подано 22.01.10